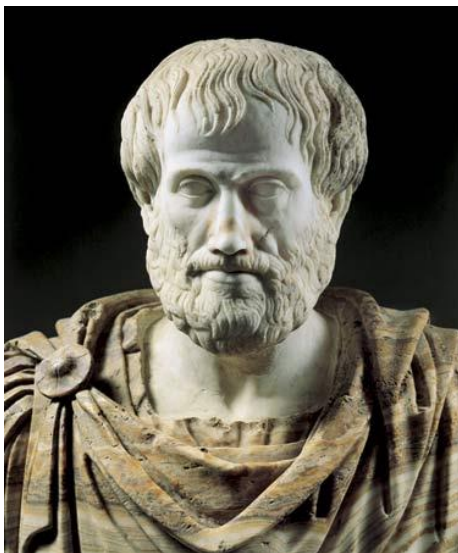

4. პოლიტიკური ფილოსოფიის სათავეებთან: არისტოტელე

უკანასკნელი ცვლილების თარიღი: 10.12.2022

არისტოტელე. მარმარილოს ბიუსტი. ბერძნული ორიგინალის (დაახლ. ძვ. წ. 325 წ.) რომაული ასლი (ძვ. წ. II ს.). რომის ეროვნული მუზეუმი, რომი.

როგორც ზემოთ იყო აღნიშნული, პლატონი ყურადღებას ამახვილებდა სახელმწიფოს შემადგენელი ელემენტების ჰარმონიულ ფუნქციონირებაზე. მისგან განსხვავებით, არისტოტელე თვლიდა, რომ სახელმწიფო კარგია მხოლოდ იმდენად, რამდენადაც ის საშუალებას აძლევს თავის მოქალაქეებს, **თავად** მოახდინონ საკუთარი თავის რეალიზაცია. სახელმწიფო, ისევე როგორც ცოცხალი ორგანიზმი, გარკვეული მიზნისთვის არსებობს და ეს მიზანი ადამიანთა ბედნიერებაა.¹

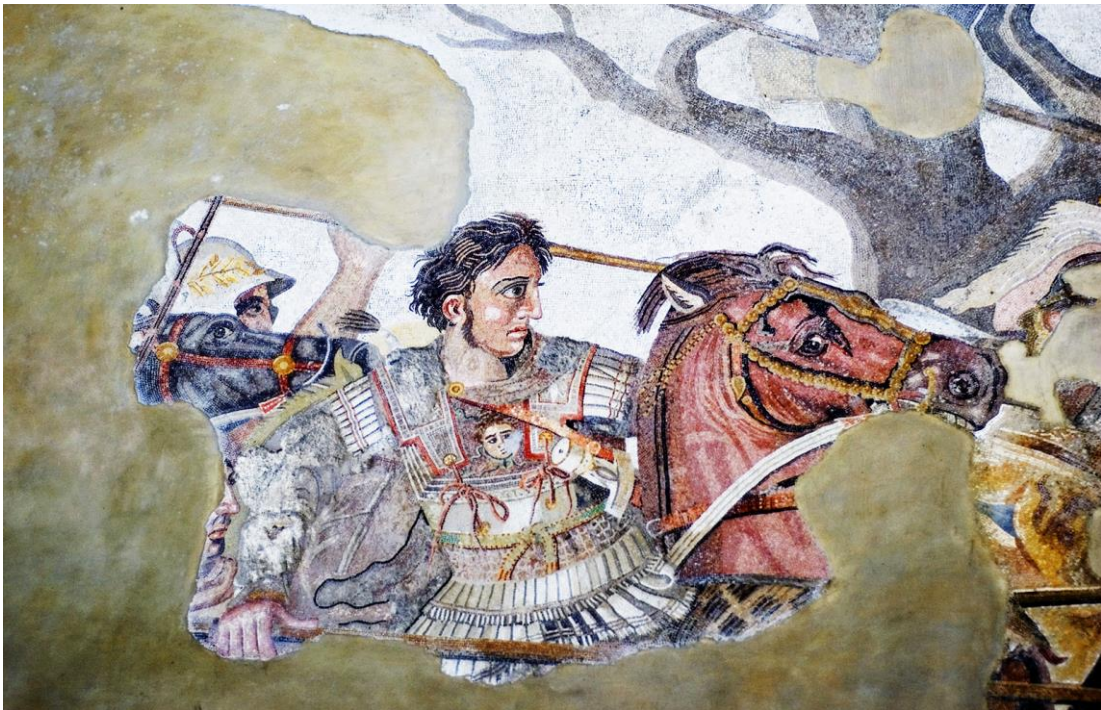
არისტოტელე (ძვ. წ. 384-322 წწ.): ბიოგრაფიული მომენტები²

არისტოტელე დაიბადა სტაგირაში, ჩრ. საბერძნეთში, შეძლებულ ოჯახში. მამამისი ნიკომახე მაკედონიის მეფის ამინტასის კარის ექიმი იყო, ხოლო დედამისი ფესტიის – შეძლებული ოჯახის მემკვიდრე. ჩვიდმეტი წლის არისტოტელე ბიძამისმა პროქსენუსმა სასწავლებლად გააგზავნა ათენში, **პლატონის აკადემიაში** (იხ. თემა 3: პლატონი). ათენში არისტოტელემ ოცი წელი დაჰყო; თავიდან როგორც მოსწავლემ, ხოლო შემდეგ – როგორც მკვლევარმა და მასწავლებელმა.

¹ შდრ. Brooke Noel Moore, Kenneth Bruder, *Philosophy. The Power of Ideas*, 10th edition, McGraw-Hill, 2019, გვ. 254-255; F. Miller, “Aristotle's Political Theory”, *Stanford Encyclopedia of Philosophy*, <https://plato.stanford.edu/entries/aristotle-politics/> (წვდომა განხორციელდა: 10.12.2012)

² შდრ. F. Miller, “Aristotle's Political Theory”; C. D. C. Reeve, “Introduction”, in: Aristotle, *Politics*, translated by C. D. C. Reeve, Indianapolis: Hackett Publishing, 1998, გვ. xvii-xviii.

პლატონი ძვ. წ. 347 წელს გარდაიცვალა და აკადემიის ხელმძღვანელობა თავის დისშვილს, სპევსიპეს ჩააბარა. პლატონის გარდაცვალების შემდეგ არისტოტელემ დატოვა ათენი და სამოგზაუროდ გაემგზავრა ეგეოსის ზღვის კუნძულებსა და მცირე აზიაში, სადაც ფილოსოფიურ და ბიოლოგიურ კვლევებს ატარებდა. ძვ. წ. 343 წელს მაკედონიის მეფე **ფილიპე II-მ** იგი თავისი ვაჟის, **ალექსანდრე მაკედონელის** (ძვ. წ. 356-323 წწ.) აღმზრდელად დანიშნა. მალე ალექსანდრემ მამამისის ადგილი დაიკავა, განიმტკიცა თავისი ძალაუფლება საბერძნეთში და სპარსეთის იმპერიას დაესხა თავს. ძვ. წ. 335 წელს არისტოტელე ათენში დაბრუნდა, სადაც უცხოელის სტატუსით განაგრძო ცხოვრება. აქ იგი დაუმეგობრდა ანტიპატრს, მაკედონიის მეფისნაცვალს. ამ პერიოდში (ძვ. წ. 335-323 წწ.) მან დაწერა თავისი მთავარი თხზულებები, მათ შორის „პოლიტიკა“. ათენში არისტოტელემ დააარსა თავისი სკოლა, რომელსაც **ლიცეუმი** ეწოდებოდა. ლიცეუმის წევრებთან ერთად მან 158 ბერძნული პოლისის სახელმწიფო წყობის შესახებ შეაგროვა ინფორმაცია.

მაკედონიის მეფე ფილიპე II-მ არისტოტელე თავისი ვაჟის, ალექსანდრეს აღმზრდელად მიიწვია. სურათზე: ალექსანდრე მაკედონელის ფრესკა, ფრაგმენტი. ძვ. წ. I ს. პომპეი (იტალია)

ალექსანდრე მაკედონელის მოულოდნელი გარდაცვალების შემდეგ (ძვ. წ. 323 წ.) არისტოტელეს ათენის დატოვება მოუწია მაკედონელებთან თავისი კავშირების გამო. ამის შემდეგ იგი მალევე გარდაიცვალა. შემორჩენილია არისტოტელეს ანდერძი, რომლის თანახმად მან თავისი საკმაოდ ვრცელი ბიბლიოთეკა თავის მოწაფეს, **თეოფრასტეს** დაუტოვა. არისტოტელეს სხვა მნიშვნელოვანი ნაწარმოებებია: „მეტაფიზიკა“, „ფიზიკა“, „სულის შესახებ“, „ნიკომახეს ეთიკა“, „პოეტიკა“, „კატეგორიები“, „ტოპიკა“, „რიტორიკა“, „პირველი ანალიტიკა“, „მეორე ანალიტიკა“ და ა.შ. არისტოტელემ მნიშვნელოვანი წვლილი შეიტანა ისეთი განსხვავებული დისციპლინების განვითარებაში, როგორებიცაა ლოგიკა, მეტაფიზიკა, ეპისტემოლოგია, ფსიქოლოგია, ეთიკა, პოლიტიკა, რიტორიკა, ესთეტიკა, ზოოლოგია, ბიოლოგია, ფიზიკა და ა.შ.

თანამედროვე სიტყვა „პოლიტიკა“/„პოლიტიკური“ მომდინარეობს ბერძნული სიტყვიდან politikos, რაც „პოლისთან (ქალაქ-სახელმწიფოსთან) დაკავშირებულს“ ნიშნავს.³ „პოლიტიკისთვის“ არისტოტელე იყენებს სიტყვა politikê-ს, რომელიც politikê epistêmê-ს ანუ „პოლიტიკური მეცნიერების“ შემოკლებას წარმოადგენს. არისტოტელე სულ სამი სახის მეცნიერებას გამოყოფდა, რომლებსაც ერთმანეთისგან მათი მიზნის მიხედვით განასხვავებდა. **კონტემპლაციურ ანუ გონებაჭვრეტით (თეორიულ) მეცნიერებაში** (ფიზიკა და მეტაფიზიკა) ჭეშმარიტებასა და ცოდნას თავისთავადი მნიშვნელობა ენიჭება (მოკლედ რომ ვთქვათ, აქ ცოდნა ცოდნისთვის მოიპოვება); **პრაქტიკული მეცნიერება** კარგ, სწორ მოქმედებას შეისწავლის, ხოლო **წარმოებითი მეცნიერება** სასარგებლო ან მშვენიერი საგნების შექმნითაა დაკავებული.⁴ არისტოტელეს თანახმად, **პოლიტიკა პრაქტიკული მეცნიერებაა**, რადგან ის შეისწავლის კარგ, სწორ მოქმედებას და მოქალაქეთა კეთილდღეობას (თუმცა, ის წარმოებით მეცნიერებასაც ჰგავს, რადგან პოლიტიკური სისტემების შექმნას, შენარჩუნებასა და გარდაქმნას ცდილობს). ამრიგად, არისტოტელესთვის პოლიტიკა ნორმატიული ანუ პრესკრიფციული (მიმითებელი) მეცნიერებაა და არა წმინდად ემპირიული ან დესკრიფციული (აღწერითი) საქმიანობა. არისტოტელეს პოლიტიკური მეცნიერება მოიცავს ორ სფეროს, რომელსაც დღეს ეთიკა და პოლიტიკური ფილოსოფია ეწოდება. არისტოტელეს პოლიტიკური ფილოსოფია გადმოცემულია მის ნაშრომში „პოლიტიკა“.

არისტოტელეს ნაშრომი, რომელმაც ჩვენამდე „პოლიტიკის“ სახელით მოაღწია, უფრო პოლიტიკური ფილოსოფიის განსხვავებული თემების შესახებ დაწერილი განაზრებების ერთობლიობაა, რომლებიც ერთმანეთს უკავშირდებიან, თუმცა არა ისე, რომ ნაშრომს ერთიანი, მწყობრი სისტემის სახე მისცენ. შესაძლოა, მათი დალაგება თავად არისტოტელეს კი არა, არამედ გვიანდელ რედაქტორს ეკუთვნოდეს. „პოლიტიკის“ რვა წიგნში შემდეგი საკითხებია განხილული:

- I წიგნი – ქალაქ-სახელმწიფოსა და ოჯახის ბუნებრიობა
- II წიგნი – საუკეთესოდ მიჩნეული სახელმწიფო წყობ(ებ)ის კრიტიკა
- III წიგნი – სახელმწიფოს მოწყობის ზოგადი თეორია
- IV წიგნი – სახელმწიფოს მოწყობის მეორეხარისხოვანი ფორმები
- V წიგნი – სახელმწიფოს მოწყობის ფორმების შენარჩუნება და განადგურება
- VI წიგნი – დემოკრატიისა და ოლიგარქიის დამატებითი განხილვა
- VII-VIII წიგნები – სახელმწიფოს მოწყობის საუკეთესო ფორმის განხილვა (დაუსრულებელი)

³ შდრ. F. Miller, „Aristotle's Political Theory“.

⁴ შდრ. „ტოპიკა“, VI.6.145a14-16, „მეტაფიზიკა“, VI.1.1025b24, XI.7.1064a16-19, „ნიკომახეს ეთიკა“, VI.2.1139a26-8.

ათენის აკროპოლისი. ლეო ფონ კლენცე (1846 წ.)

არისტოტელეს თანახმად, პოლიტიკური მეცნიერება ისე მიემართება პოლიტიკოსის ამოცანებს, როგორც მედიცინა – ექიმის საქმიანობას („პოლიტიკა“, წიგნი IV.1). ის არის ცოდნის ერთობლიობა, რომელსაც მისი მიმდევრები შეიძენენ მოცემულ დარგში საქმიანობის შედეგად. **პოლიტიკოსის ყველაზე მნიშვნელოვანი ამოცანა კანონმდებლად ყოფნაა, ანუ ქალაქ-სახელმწიფოსთვის შესაფერისი სახელმწიფო წყობის ჩამოყალიბება.** ეს გულისხმობს მოქალაქეებისთვის მყარი კანონების, წეს-ჩვეულებების და ინსტიტუტების (მორალური განათლების სისტემის ჩათვლით) შექმნას. როდესაც სახელმწიფო წყობა შექმნილია, პოლიტიკოსმა ადეკვატური ღონისძიებები უნდა გაატაროს მის შესანარჩუნებლად. მან რეფორმებიც უნდა განახორციელოს, თუკი ამას საჭიროდ ჩათვლის და აღკვეთოს ის ცვლილებები, რომლებმაც, შესაძლოა, ძირი გამოუთხარონ არსებულ პოლიტიკურ სისტემას. სწორედ ესაა საკანონმდებლო მეცნიერების საქმე, რომელსაც არისტოტელე უფრო მნიშვნელოვნად მიიჩნევდა ვიდრე პოლიტიკას, რომელიც ყოველდღიურ პოლიტიკურ ცხოვრებაში (მაგალითად, დადგენილებების მიღებაში) გამოიხატება („ნიკომახეს ეთიკა“, VI.8).

არისტოტელეს პოლიტიკურ ფილოსოფიაში მნიშვნელოვან მომენტს ქმნის მისი **მოდღვრება ოთხი მიზეზის შესახებ.**⁵ არისტოტელეს თანახმად, საგანში შესაძლოა, ოთხი მიზეზი გამოვყოს: 1. მატერიალური; 2. ფორმალური, 3. მოქმედი და 4. საბოლოო. მაგალითად, ლარნაკის შემთხვევაში მატერიალურ მიზეზს წარმოადგენს ის მასალა, რომლისგანაც ლარნაკია დამზადებული (მაგალითად, ფაიფური); ფორმალურ მიზეზს – ლარნაკის ფორმა; მოქმედს – ხელოსანი, რომელიც ლარნაკს ქმნის; ხოლო საბოლოო მიზეზს – ლარნაკის დანიშნულება.

ოთხი მიზეზის შესახებ მოძღვრებას არისტოტელე პოლისს ანუ ქალაქ-სახელმწიფოსაც უკავშირებს. პოლისი ინდივიდებისგან ანუ მოქალაქეებისგან შედგება,

⁵ იხ. „ფიზიკა“, II.3; „მეტაფიზიკა“, A2.

რომლებიც, ბუნებრივ რესურსებთან ერთად, იმ მასალას (**მატერიალურ მიზეზს**) ქმნიან, რაც ერთობლიობაში პოლისს აყალიბებს.⁶

ქალაქ-სახელმწიფოს **ფორმალურ მიზეზს** მისი სახელმწიფო წყობა (პოლიტია) წარმოადგენს. „პოლიტიას“ არისტოტელე განსაზღვრავს, როგორც „ქალაქ-სახელმწიფოს მაცხოვრებლების გარკვეულ მონესრიგებას“.⁷ პოლიტია, კონსტიტუციის მსგავსად, დაწერილი დოკუმენტი კი არაა, არამედ საფუძველმდებარე პრინციპია (ორგანიზმში არსებული სულის ანალოგიურად). ასე რომ, პოლიტია, ასევე, მოქალაქეთა „ცხოვრების წესს“ წარმოადგენს.⁸ „მოქალაქეებში“ არისტოტელე გულისხმობს პოლისის მაცხოვრებელთა იმ (მცირე) ნაწილს, რომლებიც სრულ პოლიტიკურ უფლებებს ფლობენ.⁹

პოლისს აქვს თავისი **მოქმედი მიზეზიც**, ანუ მისი მმართველი. არისტოტელეს თანახმად, ნებისმიერი სახის ადამიანთა ერთობა მხოლოდ მაშინ იქნება მონესრიგებული, თუკი ის მმართველობის ელემენტს ანუ ხელისუფლებას შეიცავს (არმიის მსგავსად, რომელიც მხოლოდ მაშინაა მონესრიგებული, თუკი ის კარგად იმართება. ანალოგია შესაძლოა განივრცოს ცხოველსა და მცენარეზეც, რომლებიც მხოლოდ მაშინ ფუნქციონირებენ ნორმალურად, როდესაც მათი სული განკარგავს მათ სხეულს). პოლისის შემთხვევაში მოქმედი მიზეზი ის მმართველია, რომელმაც პირველად დაუწესა ქალაქს კანონები. ასეთ კანონმდებელს (და ზოგადად პოლიტიკოსს) არისტოტელე ხელოსანს ადარებს, რომელიც მზა მასალის გადამუშავების შედეგად პროდუქციას ქმნის.¹⁰

რაც შეეხება **საბოლოო მიზეზს**, არისტოტელე მიიჩნევს, რომ **ქალაქ-სახელმწიფოს დანიშნულებას კარგი/სწორი ცხოვრება ანუ ბედნიერება წარმოადგენს**.¹¹ თავდაპირველად ქალაქი-სახელმწიფო იმისთვის იქმნება, რომ ადამიანებმა თავიანთი სიცოცხლე აუცილებელი რესურსებით უზრუნველყონ, თუმცა პოლისის საბოლოო მიზანი თავისი მოქალაქეებისთვის მორალურად კარგი (კეთილშობილური) ცხოვრების მიღწევაა.¹²

ამრიგად, ქალაქი-სახელმწიფო შედგება კონკრეტულ ტერიტორიაზე მცხოვრები მოსახლეობისგან (მატერიალური მიზეზი), რომელსაც კონკრეტული პოლიტია, ანუ სახელმწიფო წყობა აქვს (ფორმალური მიზეზი). კანონებს კანონმდებელი ადგენს, ხოლო პოლისს პოლიტიკოსები მართავენ, რომლებსაც არისტოტელე ხელოსანებს ადარებს (მოქმედი მიზეზი). აღნიშნული კანონები განსაზღვრავს ქალაქ-სახელმწიფოს დანიშნულებას (საბოლოო მიზეზი).¹³

მოქალაქეს არისტოტელე განსაზღვრავდა როგორც პიროვნებას, რომელსაც პოლისის პოლიტიკურ ცხოვრებაში მონაწილეობის მიღების უფლება ჰქონდა.¹⁴ ამ ასპექტით მოქალაქეებისგან განსხვავდებოდნენ პოლისში მცხოვრები ქალები, ბავშვები, უცხოელები და მონები, რომლებსაც ეკრძალებოდათ პოლისის პოლიტიკურ ცხოვრებაში მონაწილეობა. ათენის პოლიტიკური სისტემა თანამედროვე წარმომადგენლობითი დემოკრატიისგან იმით განსხვავდებოდა, რომ ათენის მოქალაქეები უფრო პირდაპირ

⁶ შდრ. „პოლიტიკა“, VII.14.1325b38-41.

⁷ შდრ. „პოლიტიკა“, III.1.1274b32-41.

⁸ შდრ. „პოლიტიკა“, IV.11.1295a40-b1, VII.8.1328b1-2.

⁹ შდრ. „პოლიტიკა“, III.1.1275b17-20.

¹⁰ შდრ. „პოლიტიკა“, II.12.1273b32-3, VII.4.1325b40-1365a5.

¹¹ შდრ. „პოლიტიკა“, III.6.1278b17-24, 9.1280b39; VII.2.1325a7-10.

¹² შდრ. „პოლიტიკა“, I.2.1252b29-30. იხ., ასევე, III.1280b39-1281a4.

¹³ შდრ. „პოლიტიკა“, IV.1.1289a17-18.

¹⁴ შდრ. „პოლიტიკა“, III.1275b18-21.

იყვნენ ჩართულები მმართველობის პროცესში (იხ., ასევე, თემა 3: „პლატონი“, ჩანართი 2: „ბერძნული დემოკრატია“), თუმცა, როგორც აღვნიშნეთ, მოქალაქეობის უფლება პოლისის ყველა მაცხოვრებელს არ ჰქონდა. პლატონის მსგავსად, არისტოტელე არ იყო **ეგალიტარიზმის** მომხრე (ეგალიტარიზმის მიხედვით, ყველა ადამიანი თანასწორია სოციალური, პოლიტიკური და ეკონომიკური უფლებებისა და პრივილეგიების კუთხით). არისტოტელე მიიჩნევდა, რომ ზოგიერთი ადამიანი თავისი ბუნებით მონობისთვისაა შექმნილი, ხოლო ზოგიერთი – თავისუფლებისთვის. თვით თავისუფალი ადამიანებიც კი არ არიან თანასწორი, თვლიდა არისტოტელე. ისინი, ვისაც, მუშების მსგავსად, არა აქვს სათანადო უნარები (ან დრო) იმისთვის, რათა მმართველობაში მიიღონ მონაწილეობა, არისტოტელეს აზრით, მოქალაქეები არ უნდა იყვნენ.

იმის დასადგენად, თუ როგორ **უნდა** იყოს მოწყობილი რეალობა, არისტოტელე ისევ რეალობას მიმართავდა, რათა დაედგინა, თუ **რა** იყო ამ სინამდვილეში მოცემული. იმის დასადგენად, თუ რა უნდა წარმოადგენდეს სახელმწიფოს მიზანს, იგი **არსებული** სახელმწიფოების მიზნებს განიხილავდა. ასეთ მიდგომას **პოლიტიკური ნატურალიზმი** ეწოდება. უნდა იყოს თუ არა ყველა ადამიანი თანაბრად თავისუფალი? მოქალაქეობის უფლება ყველა ადამიანზე უნდა ვრცელდებოდეს თუ არა? არისტოტელეს პასუხები ამ შეკითხვებზე დამოკიდებული იყო იმ რეალობაზე, რომელსაც იგი აკვირდებოდა. როგორც ვნახეთ, რეალობაში არსებული ვითარების საფუძველზე, მან ამ შეკითხვებს უარყოფითად უპასუხა.

არისტოტელეს აზრით, „ყოველი **სახელმწიფო** ერთგვარ კავშირს წარმოადგენს. ყოველი კავშირი კი რაიმე სიკეთეს ისახავს მიზნად. [...] ყველა კავშირი ისწრაფვის გარკვეული სიკეთისკენ. თუმცა, უმთავრესი სიკეთისკენ უმთავრესი კავშირი მიისწრაფვის, რომელიც ყველა დანარჩენს მოიცავს. ამ კავშირს ეწოდება ქალაქი-სახელმწიფო (პოლისი) და ის პოლიტიკური კავშირია.“¹⁵

კავშირის პირველი სახე არის **ოჯახი**, რომელიც ყოველდღიური მოთხოვნილებების დასაკმაყოფილებლად წარმოიშობა. ოჯახების გაერთიანება დასახლებას წარმოქმნის და ის უფრო გრძელვადიანი მოთხოვნილებების დაკმაყოფილებას ემსახურება. რამდენიმე დასახლების ერთობლიობას არისტოტელე სახელმწიფოს უწოდებს. ის არის თვითკმარი, წარმოქმნილია ცხოვრებისეული მოთხოვნილებების დასაკმაყოფილებლად, მაგრამ მიზნად ისახავს **საყოველთაო კეთილდღეობას**. ყოველი სახელმწიფო ბუნებრივი განვითარების პროდუქტია. ის პირველადი ურთიერთობების დასრულებას წარმოადგენს. რალაციის დასრულებაში კი მისი ბუნება ვლინდება. ამიტომ, სახელმწიფო ბუნების თანახმად არსებობს, ხოლო **ადამიანი, თავისი ბუნებით, პოლიტიკური ცხოველია, პოლიტიკური არსებაა**, რომელიც ბუნებრივად ესწრაფვის სხვა ადამიანებთან ერთად ცხოვრებას. მხოლოდ ადამიანს შეუძლია, აღიქვას ისეთი ცნებები, როგორებიცაა სიკეთე და ბოროტება, სამართლიანობა და უსამართლობა. ყოველივე ამის ერთობლიობა კი ოჯახისა და სახელმწიფოს საფუძველს ქმნის. ის, ვინც თავისი ბუნების თანახმად (და არა შემთხვევითობის ძალით), სახელმწიფოს გარეთ ცხოვრობს – ან ზნეობრივად განუვითარებელია, ან – ზეადამიანი, მიიჩნევდა არისტოტელე („პოლიტიკა“, I ნიგნი).

ვიდრე განვიხილავთ არისტოტელეს შეხედულებებს სახელმწიფო წყობის შესახებ, მოკლედ განვიხილოთ, თუ რას ფიქრობდა იგი **მმართველობის** შესახებ. რა ფორმები შეიძლება მიიღოს მმართველობამ, როდესაც ერთი ინდივიდი ან ჯგუფი მეორე ინდივიდს ან ჯგუფს მართავს? არისტოტელე მმართველობის რამდენიმე ტიპს განასხვავებს და ამ

¹⁵ შდრ. „პოლიტიკა“, I.1252a1-7.

განსხვავებას მმართველისა და ქვეშევრდომის სულს შორის არსებულ განსხვავებებზე ამყარებს. მმართველობის პირველი სახეა **დესპოტური მმართველობა**, რომლის მაგალითია ბატონსა და მონას შორის არსებული მიმართება. არისტოტელე მიიჩნევს, რომ ასეთი სახის მმართველობა გამართლებულია ე.წ. „ბუნებრივი მონების“ შემთხვევაში, რომლებსაც არ გააჩნიათ დამოუკიდებელი განსჯის უნარი და ბუნებრივად საჭიროებენ ბატონს¹⁶ (რა თქმა უნდა, დღევანდელი პერსპექტივიდან „ბუნებრივი მონის“ ცნება უაღრესად პრობლემურია).

მმართველობის მეორე სახეა **ოჯახში არსებულ მმართველობა**. ბავშვები საჭიროებენ მშობლების მეთვალყურეობას, რადგან მათი განსჯითი უნარები არასრულყოფილია. თანამედროვე მკითხველი აქ, შესაძლოა, დაეთანხმოს არისტოტელეს, თუმცა დიდი ალბათობით იგი ვერ დაეთანხმება არისტოტელეს იმ დებულებას, რომლის თანახმად, მართალია, ქალს განსჯის უნარი აქვს, თუმცა ის „ხელისუფლებას“ მოისაკლისებს, რის გამოც ქალებს მამაკაცთა მხრიდან ზედამხედველობა ესაჭიროებათ.¹⁷ თუმცა, აღსანიშნავია, რომ ორივე შემთხვევაში მართვა ქვეშევრდომთა (ამ შემთხვევაში ბავშვთა და ქალთა) საკეთილდღეოდ ხორციელდება (ისევე როგორც მედიცინასა და გიმნასტიკაში, რომლებიც ადამიანთა კეთილდღეობისკენ არიან მიმართული). ამ კუთხით მმართველობის ეს სახე ჰგავს **პოლიტიკურ მმართველობას**, რომელიც ხორციელდება მაშინ, როდესაც მმართველებსა და ქვეშევრდომებს თანაბარი და მსგავსი გონებრივი შესაძლებლობები გააჩნიათ. ამის ნიმუშია ბუნებრივად თანასწორი მოქალაქეები, რომლებიც რიგრიგობით იკავებენ საჯარო თანამდებობებს და მონაცვლეობით ახორციელებენ ერთმანეთზე მმართველობას.¹⁸ ამის საფუძველზე არისტოტელე მიიჩნევს, რომ **მხოლოდ ისეთი სახელმწიფო წყობაა მართებული და სამართლიანი, რომელიც საერთო კეთილდღეობას ესწრაფვის**. ისეთი სახელმწიფო წყობა (პოლიტია), რომელიც მხოლოდ მმართველთა ინტერესებს განასახიერებს, უსამართლო და არასწორია, რადგან ის შეიცავს დესპოტურ მმართველობას, რომელიც შეუფერებელია თავისუფალ ადამიანთა ერთობლიობისთვის.¹⁹

არისტოტელე, რომელმაც ბევრი ბერძნული ქალაქ-სახელმწიფოს და სხვა სახელმწიფოს კონსტიტუციები ანუ სახელმწიფოებრივი მოწყობის ფორმა შეისწავლა,²⁰ პრაქტიკული მოაზროვნე იყო. იგი თვლიდა, რომ იდეალური სახელმწიფოს ფორმა გარკვეულ ფაქტორებზეა დამოკიდებული და რომ ის შეიძლება შეიცვალოს. პლატონისგან განსხვავებით, არისტოტელეს არ მოუცია იდეალური ქალაქის მზა „რეცეპტი“. მისი აზრით, სახელმწიფო, შესაძლოა, კარგად იმართებოდეს ერთი ადამიანის მიერ. თუმცა, ის შესაძლოა, ასევე, კარგად იმართებოდეს ადამიანთა შეზღუდული წრის, ან ბევრი ადამიანის მიერაც (ამისგან განსხვავებით, პლატონის სახელმწიფოთა კლასიფიკაციაში ყოველი მომდევნო ფორმა წინა ფორმაზე უარესია). პოლისში ანუ ქალაქ-სახელმწიფოში არსებული პოლიტია (სახელმწიფო წყობა) განსაზღვრავს იმას,

¹⁶ შდრ. „პოლიტიკა“, I.13.1260a12.

¹⁷ შდრ. „პოლიტიკა“, I.13.1260a13-14.

¹⁸ შდრ. „პოლიტიკა“, III.1279a8-13.

¹⁹ შდრ. „პოლიტიკა“, III.1279a17-21.

²⁰ აქაც უნდა გვახსოვდეს, რომ „სახელმწიფოს“ მსგავსად, სიტყვა „კონსტიტუცია“ ანტიკურ სამყაროსთან მიმართებით თანამედროვე აზრით არ უნდა გავიგოთ. პლატონისა და არისტოტელეს ეპოქაში არ არსებობდა ერთი დოკუმენტი, რომელსაც კონსტიტუცია ეწოდებოდა და რომელიც განსაზღვრავდა სახელმწიფოსა და მოქალაქეების ურთიერთმიმართებას. როდესაც ვსაუბრობთ კონსტიტუციაზე ანტიკურ კონტექსტში, მხედველობაში გვაქვს ამა თუ იმ სახელმწიფოს მოწყობის ფორმა, კერძოდ, მისი კანონების, ტრადიციული პოლიტიკურ-რელიგიური ინსტიტუტების და სხვა ნორმების ერთობლიობა, რომლებიც, მთლიანობაში მოცემულ პოლიტიკურ ერთობას აყალიბებდა და გამოარჩევდა მას სხვა პოლიტიკური ერთობისაგან (მაგალითად, ათენს – სპარტასაგან, ხოლო ორივე მათგანს – სპარსეთის იმპერიისგან).

თუ როგორი სახის მმართველობა ხორციელდება პოლისში. სახელმწიფო წყობას პოლისში განსხვავებული ფორმების მიღება შეუძლია: როდესაც სახელმწიფო კარგად იმართება ერთი ადამიანის მიერ, ამას **მონარქია** ეწოდება, ხოლო ერთი ადამიანის ცუდი მმართველობა **ტირანია**ს წარმოშობს. ადამიანთა მცირე ჯგუფის კარგი მმართველობა **არისტოკრატია**ს (საუკეთესოთა მმართველობა) აყალიბებს, ხოლო მათ მიერ ცუდი მმართველობა **ოლიგარქია**ს (მცირერიცხოვანი ჯგუფის მმართველობა) წარმოქმნის. ბევრი ადამიანის მიერ განხორციელებულ კარგ მმართველობას არისტოტელე **„პოლიტიკას“** უწოდებს,²¹ ხოლო მათ მიერ განხორციელებულ ცუდ მმართველობას – **დემოკრატია**ს. თუმცა, პლატონის მსგავსად, არისტოტელეც ფიქრობდა, რომ შესაძლებელია მმართველობის კარგი ფორმების გადაგვარება მმართველობის ცუდ ფორმებად: მონარქიები ტირანიებად იქცევა, არისტოკრატები – ოლიგარქიებად, ხოლო პოლიტია – დემოკრატიად (ღარიბთა მმართველობად).

სახელმწიფოს ფორმები არისტოტელეს მიხედვით („პოლიტიკა“, III.7)

	მართებული (კარგი)	არამართებული (ცუდი)
მმართველობა ერთი ადამიანის მიერ	მონარქია	ტირანია
მმართველობა ადამიანთა მცირე ჯგუფის მიერ	არისტოკრატია	ოლიგარქია
ბევრის მმართველობა	პოლიტია	დემოკრატია

ზემოთქმულიდან ნათელია, რომ არისტოტელე ყურადღებით აკვირდებოდა იმდროინდელ პოლიტიკურ სამყაროში მიმდინარე პროცესებს. თუმცა, იგი მხოლოდ პოლიტიკური სისტემების აღწერით როდი შემოიფარგლებოდა. მან ჩამოაყალიბა პრინციპები, რომელთა საფუძველზე შესაძლებელი იყო მმართველობის განსხვავებული ფორმების **შეფასება**. ასე რომ, როდესაც არისტოტელემ მონარქია, არისტოკრატია და პოლიტია მმართველობის კარგ ფორმებად მიიჩნია, ხოლო ტირანია, ოლიგარქია და დემოკრატია – მათ შესაბამის ცუდ ფორმებად, მან არა მხოლოდ აღწერა ეს ფორმები (როგორც ამას თანამედროვე პოლიტიკური მეცნიერი გააკეთებდა), არამედ, ამავე დროს, შეაფასა კიდეც ისინი (როგორც პოლიტიკურმა ფილოსოფოსმა).

²¹ არისტოტელესთან სიტყვა „პოლიტიკას“ ორი მნიშვნელობა აქვს: ის აღნიშნავს როგორც ქალაქ-სახელმწიფოს წყობას ზოგადად, ასევე, ბევრი ადამიანის მიერ განხორციელებულ სწორ, მართებულ მმართველობასაც (კონკრეტული მნიშვნელობა).

პოლიტიკური მეცნიერება, არისტოტელეს მიხედვით, მხოლოდ იდეალურ სახელმწიფოს როდი შეისწავლის (როგორც ეს პლატონთან იყო). არისტოტელე თვლიდა, რომ საჭიროა მეორეხარისხოვანი, ანუ ნაკლებად სრულყოფილი პოლიტიკური სისტემების შესწავლა. იგი აკრიტიკებს პლატონის იდეალურ სახელმწიფოს, რომელიც, მისი აზრით, არაპრაქტიკულია და არ ითვალისწინებს ცალკეულ მოქალაქეთა ბედნიერებას („პოლიტიკა“, II.1-5). ამისგან განსხვავებით, არისტოტელეს იდეალურ სახელმწიფოში **ყოველი** მოქალაქე ფლობს ზნეობრივ სიქველეს და შეუძლია მისი პრაქტიკაში განხორციელება, რაც მას საშუალებას აძლევს, ბედნიერებას მიაღწიოს.²² კერძო საკუთრებას ყველა მოქალაქე ფლობს და ყველას შეუძლია პოლიტიკური თანამდებობის დაკავება, რადგან თუკი გვსურს ქალაქ-სახელმწიფოს ბედნიერი ვუნოდოთ, მის ერთ რომელიმე ნაწილზე კი არ უნდა გავამახვილოთ ყურადღება, არამედ ყველა მოქალაქეზე.²³ უფრო მეტიც, ყველა მოქალაქისთვის ერთიანი განათლების სისტემა იმოქმედებს, რადგან ქალაქი-სახელმწიფოს მიზანი ყოველი მათგანის საერთო მიზანია („პოლიტიკა“, VIII.1).

თუმცა, არისტოტელე აცნობიერებდა, რომ უმეტეს შემთხვევაში ასეთი სახელმწიფოს განხორციელება შეუძლებელი იყო. შესაბამისად, თუკი ინდივიდები არ არიან ასეთი ზნეობრივი თვისებებით შემკულნი და ვერ ახერხებენ სრული ბედნიერების მიღწევას, მაშინ კანონმდებელი უფრო მოკრძალებული სახელმწიფო ფორმის ჩამოყალიბებით უნდა დაკმაყოფილდეს („პოლიტიკა“, IV.11). **იდეალური სახელმწიფოს შემდეგ არსებულ საუკეთესო ვარიანტად არისტოტელე პოლიტიკას (ბევრი ადამიანის მიერ განხორციელებულ სწორ მმართველობას) მიიჩნევდა. ასეთ დროს ადამიანები ზომიერ მორალურ თვისებებს ფლობენ, ხოლო სახელმწიფო წყობა შერეულია, ანუ ის წარმოადგენს დემოკრატიის, ოლიგარქიის და არისტოკრატიის ნაზავს ისე, რომ მოქალაქეთა არც ერთი კონკრეტული ჯგუფი არ არის პრივილეგირებული.** მმართველობა ხორციელდება მრავალრიცხოვანი საშუალო კლასის მიერ, რომლებიც მდიდრებსა და ღარიბებს შორის მდებარეობს. ასეთი სახელმწიფო წყობა ოლიგარქიისა (მდიდართა მმართველობა) და დემოკრატიის (ღარიბთა მმართველობა) უკიდურესობებს შორის საშუალოს წარმოადგენს. ამ სახელმწიფო წყობის უპირატესობა, არისტოტელეს მიხედვით, ისაა, რომ ის თავისუფალია შიდა დაპირისპირებებისგან: იქ, სადაც საშუალო ფენა მრავალრიცხოვანია, მოქალაქეთა შორის დაპირისპირებები ყველაზე ნაკლებად წარმოიშვება.²⁴ ასე რომ, პოლიტია უფრო მყარი და უფრო სამართლიანი სახელმწიფო წყობაა, ვიდრე ოლიგარქია ან დემოკრატია.

მიუხედავად იმისა, რომ არისტოტელე დემოკრატიას ცუდ მმართველობად მიიჩნევდა (თუმცა, ის ცუდ მმართველობებს შორის საუკეთესოა, ანუ ტირანიასა და ოლიგარქიაზე უფრო უკეთესი), მას მაინც მოჰყავს არგუმენტები სახალხო მმართველობის სასარგებლოდ „პოლიტიკის“ მესამე წიგნის პირველ თავში. აღნიშნულმა განხილვამ დემოკრატიის თანამედროვე თეორეტიკოსების ყურადღება მიიქცია. არისტოტელეს მსჯელობის თანახმად, ბევრი ადამიანი ერთობლიობაში, შესაძლოა, უკეთესი აღმოჩნდეს, ვიდრე სიქველით შემკული ადამიანების მცირე გაერთიანება (თუმცა, ცალკეული ადამიანი ამ ბევრიდან სიქველით შემკულ ადამიანს ვერ აღემატება). აღნიშნული დებულების მხარდამჭერი არგუმენტი ასეთია: თუკი თითოეული ინდივიდი ფლობს სიქველისა და პრაქტიკული სიბრძნის ნაწილს, მაშინ მათ შეუძლიათ,

²² შდრ. „პოლიტიკა“, VII.13.1332a32-8.

²³ შდრ. „პოლიტიკა“, VII.9.1329a22-3.

²⁴ შდრ. „პოლიტიკა“, IV.11.1296a7-9.

გააერთიანონ თავიანთი რესურსები და უკეთესი მმართველები იყვნენ, ვიდრე, მაგალითად, ერთი ბრძენი ადამიანი. არისტოტელეს აღნიშნული არგუმენტი „მასების სიბრძნის“ შესახებ თანამედროვე არგუმენტების წინამორბედა (XVIII ს-ში ერთ-ერთი ასეთი არგუმენტი განავითარა ფრანგმა ფილოსოფოსმა მარი ჟან კონდორსემ).

არისტოტელეს „პოლიტიკას“ უშუალო ზემოქმედება არ ჰქონია პოლიტიკურ აზროვნებაზე, რადგან ის ბერძნულ ქალაქ-სახელმწიფოს იცავდა, ხოლო მმართველობის ამ სისტემამ უკვე არისტოტელეს სიცოცხლეში შეწყვიტა არსებობა (მაკედონიის მეფის ფილიპე II-ისა და მისი ვაჟის ალექსანდრე მაკედონელის დაპყრობითი ომების შედეგად ბერძნულმა ქალაქ-სახელმწიფოებმა დამოუკიდებლობა დაკარგეს). ამავე მიზეზის გამო, კონკრეტული პოლიტიკური ინსტიტუტების არისტოტელესეული ანალიზი პირდაპირ არ მიეყენება თანამედროვე ეროვნულ სახელმწიფოებს. მიუხედავად ამისა, არისტოტელეს „პოლიტიკა“ დღემდე მნიშვნელოვან გავლენას ახდენს პოლიტიკურ ფილოსოფიაზე, რადგან მასში სიღრმისეულადაა განხილული პოლიტიკური ფილოსოფიის საკვანძო (და დღესაც აქტუალური!) საკითხები: ადამიანის ბუნება და მისი როლი პოლიტიკაში, ინდივიდისა და სახელმწიფოს ურთიერთმიმართება, ზნეობის ადგილი პოლიტიკაში, პოლიტიკური სამართლიანობის თეორია, კანონის უზენაესობა, სახელმწიფო წყობების ანალიზი და შეფასება, ზნეობრივად განათლებული მოქალაქეების მნიშვნელობა და სხვ.

საკვანძო ცნებები და პიროვნებები

არისტოტელეს ლიცეუმი ათენში

კონტემპლაციური ანუ გონებაჭვრეტითი (თეორიული) მეცნიერება

პრაქტიკული მეცნიერება

წარმოებითი მეცნიერება

მოდღვრება ოთხი მიზეზის შესახებ

მატერიალური მიზეზი

ფორმალური მიზეზი

მოქმედი მიზეზი

საბოლოო მიზეზი

ეგალიტარიზმი

პოლიტიკური ნატურალიზმი

ადამიანი როგორც პოლიტიკური არსება

დესპოტური მმართველობა

ოჯახში არსებული მმართველობა

პოლიტიკური მმართველობა

მონარქია – ტირანია

არისტოკრატია – ოლიგარქია

პოლიტეია – დემოკრატია

ფილიპე II

ალექსანდრე მაკედონელი

თეოფრასტე

შეკითხვები და დავალებები

რა ისტორიულ ვითარებაში მოღვაწეობდა არისტოტელე?

რა დააარსა არისტოტელემ ათენში?

საიდან მომდინარეობს სიტყვა „პოლიტიკა“?

რა სახის მეცნიერებებს გამოყოფდა არისტოტელე? რის საფუძველზე განასხვავებდა იგი მათ? რას შეისწავლიან ეს მეცნიერებები?

როგორი მეცნიერებაა პოლიტიკა არისტოტელეს მიხედვით? თანამედროვე ფილოსოფიის რომელ სფეროებს მოიცავს არისტოტელეს პოლიტიკა?

რომელია არისტოტელეს მთავარი პოლიტიკური ნაშრომი? როგორი სტრუქტურა აქვს მას?

რა წარმოადგენს პოლიტიკოსის ყველაზე მნიშვნელოვან ამოცანას არისტოტელეს მიხედვით?

რას გულისხმობს არისტოტელეს მოძღვრება ოთხი მიზეზის შესახებ? როგორ მიუყენა ის არისტოტელემ თავის პოლიტიკურ მოძღვრებას?

ვინ არის მოქალაქე არისტოტელეს მიხედვით?

რას ნიშნავს ეგალიტარიზმი და იყო თუ არა არისტოტელე ეგალიტარიზმის მომხრე?

რას ეწოდება პოლიტიკური ნატურალიზმი?

რა არის სახელმწიფო არისტოტელეს მიხედვით? საზოგადოებრივი განვითარების რა საფეხურებს გამოყოფს იგი სახელმწიფომდე?

რას ნიშნავს არისტოტელესთან გამოთქმა „ადამიანი პოლიტიკური ცხოველი“?

მმართველობის რა ფორმებს გამოყოფდა არისტოტელე? რა განსხვავებაა მათ შორის?

როგორი სახელმწიფო წყობაა სამართლიანი არისტოტელეს მიხედვით?

როგორ აჯგუფებდა არისტოტელე სახელმწიფო წყობებს?

რა სახის სახელმწიფო წყობებს გამოყოფდა არისტოტელე? რომელია მათგან კარგი? ცუდი?

რა განსხვავებაა სახელმწიფოს წყობასთან დაკავშირებით პლატონსა და არისტოტელეს შორის?

რა განსხვავებაა პლატონისა და არისტოტელეს პოლიტიკურ ფილოსოფიებს შორის? რა მხრივ აკრიტიკებს არისტოტელე პლატონის იდეალური ქალაქის თეორიას?

როგორ ახასიათებს არისტოტელე პოლიტიკას?

რა გავლენა ჰქონდა არისტოტელეს „პოლიტიკას“? პოლიტიკური ფილოსოფიისთვის საინტერესო რა საკითხებია განხილული ამ ნაშრომში?

დავალბა 1: მოიძიეთ „პოლიტიკაში“ ის პასაჟები, რომლებიც მოცემულ თემაშია მითითებული. გადაავლეთ თვალი „მეზობელ“ პასაჟებსაც 😊

დავალბა 2: წაიკითხეთ „პოლიტიკის“ მეორე წიგნის I-VI თავები, რომლებშიც არისტოტელე პლატონის პოლიტიკურ ფილოსოფიას აკრიტიკებს. მოაწყვეთ დისკუსია აღნიშნული თემის შესახებ.

დავალბა 3: წაიკითხეთ „პოლიტიკის“ პირველი წიგნის I-II თავები, ასევე, მესამე წიგნის I თავი და შეეცადეთ, უპასუხოთ შემდეგ შეკითხვებს: როგორ გესმით, არისტოტელეს განცხადება, რომ „ყველა ქალაქი-სახელმწიფო ბუნებრივად არსებობს“? როგორ ასაბუთებს არისტოტელე პოლიტიკურად აქტიური მოქალაქის საჭიროებას? რა კრიტერიუმს გამოყოფს იგი მოქალაქედ ყოფნისთვის?

დავალბა 4: წაიკითხეთ „პოლიტიკის“ მესამე წიგნის VI (სწორი და არასწორი სახელმწიფო წყობები), VII (სახელმწიფო წყობების კლასიფიკაცია) და IX (სამართლიანობა და ქალაქ-სახელმწიფოს მიზანი) თავები და მოაწყვეთ დისკუსია თემაზე: რა უნდა იყოს პოლისის მიზანი, არისტოტელეს მიხედვით? როგორ ფიქრობთ, რამდენად ადეკვატურია იგივეს მოთხოვნა თანამედროვე სახელმწიფოსგან?

დავალბა 5: კურსის ხელმძღვანელის მითითებით, შეეცადეთ, რომელიმე ელექტრონული სამეცნიერო ბაზის (JSTOR, Wiley Online Library, Cambridge Core და ა.შ. დამხმარე მითითებებისთვის იხ. ქვეთავი „როგორ მოვიძიოთ მეცნიერულად სანდო ინფორმაცია ინტერნეტში“ წიგნის დასაწყისში) გამოყენებით, მოიძიოთ სამეცნიერო სტატია არისტოტელეს პოლიტიკური ფილოსოფიის შესახებ. გადაავლეთ თვალი სტატიას (საუკეთესო შემთხვევაში, წაიკითხეთ 😊) და მოაწყვეთ დისკუსია.

რეკომენდებული ტექსტები:

Aristotle, *Politics*, Translated by **Benjamin Jowett**, in: *The Complete Works of Aristotle* (Volume 2: The Revised Oxford Translation), Jonathan Barnes (ed.), Princeton: Princeton University Press, 1984.

Aristotle, *Politics*. Translated by **C. D. C. Reeve**, Indianapolis: Hackett Publishing Co., 1998.

არისტოტელე, „პოლიტიკა“, ძველი ბერძნულიდან თარგმნა **თამარ კუკავამ**. ორ ნაწილად. თბილისი, ნაწილი I – 1995 წ., ნაწილი II – 1996 წ. – რამდენადაც ჩემთვის ცნობილია, ესაა „პოლიტიკის“ ერთადერთი ქართული თარგმანი. თუმცა, მისი გამოყენებისას სიფრთხილესა და სიზრუნველეს საჭირო, რადგან ტექსტში მოცემული დაყოფა თავებად არ ემთხვევა ორიგინალში მოცემულ დაყოფას.

Marguerite Deslauriers, Pierre Destrée (eds.), *The Cambridge Companion to Aristotle's Politics*, Cambridge: Cambridge University Press, 2013.

Lenn E. Goodman, Robert Talise (eds.), *Aristotle's Politics Today*, Albany: State University of New York Press, 2003.

ინტერნეტ-რესურსები:

Kenny, Anthony J.P. and Amadio, Anselm H. "Aristotle". *Encyclopedia Britannica*, <https://www.britannica.com/biography/Aristotle> – არისტოტელეს ცხოვრებისა და ფილოსოფიური შეხედულებების მიმოხილვა.

Edward Clayton, "Aristotle: Politics", *Internet Encyclopedia of Philosophy*, <https://iep.utm.edu/aris-pol/> – ამ სტატიაში განხილულია არისტოტელეს პოლიტიკური ფილოსოფია (სირთულე: საშუალო).

Miller, Fred, "Aristotle's Political Theory", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Winter 2017 Edition), Edward N. Zalta (ed.), URL = <https://plato.stanford.edu/archives/win2017/entries/aristotle-politics/> – მოცემულ თემაში შესულია მასალები ამ სტატიიდან (სირთულე: საშუალო)

<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/searchresults?q=Aristotle&redirect=true> – არისტოტელეს შრომები (ბერძნულად და ინგლისურად) „პერსეუსის ციფრულ ბიბლიოთეკაში“.

Lane, Melissa, "Ancient Political Philosophy", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Winter 2018 Edition), Edward N. Zalta (ed.), URL = <https://plato.stanford.edu/archives/win2018/entries/ancient-political/> – ანტიკური პოლიტიკური ფილოსოფიის სასარგებლო მიმოხილვა.